

SOCIĀLĀ DARBINIEKA PROFESIONĀLĀS KOMPETENCES PILNVEIDE DARBAM AR SOCIĀLĀS ATSTUMTĪBAS RISKĀ JAUNIEŠIEM

The Development of Social Worker's Professional Competence for Work with Youth Exposed to the Risk of Social Exclusion

Valentina Švalbe

Rēzeknes Augstskola, Latvija

Abstract. *The dynamic transition to a knowledge society, the growth of quality, quantity and volume of knowledge, technological, global scale (globalization) of political and social processes, as well as demographic changes are new challenges which require a new approach that involves all educational stages during the whole human life. The development of social worker's professional competence for work with young people exposed to the risk of social exclusion must be perceived multilaterally in contemporary Europe. They must be viewed in relation to the cultural diversity of people's economic and social rights, human rights, equality and gender equality of rights. The development of social worker's professional competence for work with young people exposed to the risk of exclusion does not mean only teaching, but it also includes life-long learning, mobility, integration, continuing education and other areas. The improvement of social worker's professional competence for work with young people exposed to the risk of exclusion is observed in adult activities related to professional activities. Analyzing the concept of competence, it is important to emphasize the idea of competence as the basis of an independent thinking and acting.*

Keywords: *development of professional competence, Socio-pedagogical work with young people exposed to the risk of social exclusion.*

Ievads

Introduction

2002. gadā Latvijā tika izveidots pamatdokuments *Baltā grāmata*, kurā Latvijas sociālās labklājības sistēmas reformas gaita tika balstīta uz situācijas un tās perspektīvu izvērtējumu, noteikti attīstības mērķi, stratēģiskās ievirzes un uzskatu kopumi nākotnē izvirzāmajām prasībām. Cilvēka pilnvērtīga attīstība notiek sociālajā vidē, pārņemot apkārtējās sociālās vides pieredzi, tiek apgūtas zināšanas, attieksmes, prasmes, veidojot vērtību orientācijas uzvedību, bērns apgūst sociālās lomas (Špona, 2006). Sociālpedagoģiskās palīdzības uzdevums ir samazināt vai likvidēt jauniešu attīstības nepilnības, veicot mērķtiecīgu veicināšanu grupu darba vai individuālās palīdzības formā. Pētījuma mērķis: izpētīt sakarības starp sociāli atkarīga jaunieša vēlmi socializēties un sociālā darbinieka piedāvāto sociālpedagoģisko palīdzību.

Kompetences jēdziena vēsturiskā attīstība
Historical development of the concept of professional competence

Kompetenču attīstības teoriju Latvijā ir pētījusi I. Tiļļa monogrāfijā „Sociālkultūras mācīšanās organizācijas sistēma”, kurā atzīmē, ka zinātniskajā literatūrā kompetences kategorijas lietošanai pedagoģijā nav vienotas izpratnes un skaidrojumos to lieto gan kā spēju kopu, gan kā darbības rezultātu (Tiļļa, 2005). Nozīmīgu ieguldījumu kompetenču pētniecībā Latvijā ir devusi Ineta Kristovska disertācijā „Tālmācību studiju atbalsta sistēmas pārvaldība pieaugušo kompetenču pilnveidošanas procesā”, kurā akcentē to, ka viens no aktuālākajiem mūsdienu sabiedrības jautājumiem ir pieaugušo kompetenču (kompetence – nepieciešamās zināšanas, profesionālā pieredze, izpratne kādā noteiktā jomā, jautājumā un prasme zināšanas un pieredzi izmantot konkrētā darbībā) pilnveide. I. Kristovska pievērš uzmanību pieaugušo kompetenču attīstībai, lai nodrošinātu to pilnveidošanos atbilstoši katra individuālo vajadzību apmierināšanai visa mūža garumā (angl. lifewide and Life-long), tāpēc jāmaina izglītības saturs, forma, metodes, līdzekļi, to pārvaldības koncepcijas un principi. Kristovskas pētījumā tiek akcentēta doma, ka mūsdienās pieaugušo izglītībā būtu nepieciešams veidot un attīstīt šādas kompetences: pašizziņas, sociālās, komunikācijas, profesionālās un tehniskās, pārvaldības kompetences (Kristovska, 2005).

Sākotnēji tiks apskatīta kompetences jēdziena vēsturiskā attīstība, kas apkopota 1. tabulā.

1. tabula. Kompetences jēdziena vēsturiskā attīstība

Autors	Atziņas par kompetences jēdzienu attīstību
Giesecke, 1987	Pedagogs Gīzeke runā par sociālā pedagoga kompetencēm, viņš tās iedala pedagoģiskajās kopetencēs un kompetencēs, kuras, galvenokārt, nepieciešamas sociālajā darbībā
Geißler & Hege, 1999	Sociālpedagoģijā kvalifikācijas pamatā ir trīs kompetences: instrumentālā, refleksīvā un sociālā.
Špona, 2001	Kompetenci saista ar cilvēka pieredzi, ko nevar uztvert standartizēti, jo mainīga ir pati sabiedrība. Pieredzes bagātināšana veicina profesionālo kompetenču attīstību.
Tiļļa, 2003	Uzskata, ka kompetences būtība ir gatavība dzīvesdarbībai, tā atklājas gan procesuāli (spēju un iespēju potenciāls darbībai), gan rezultatīvi (darbības kvalitāte un pieredze).
Laiveniece, 2003	Par kompetenci sauc kvalitatīvu prasmju izmantojuma līmeni, kurš nepārtraukti tiek pilnveidots un kuru iespējams sasniegt, aktīvi darbojoties un sistemātiski izmantojot savas spējas, zināšanas un pieredzi.

Sociālā darbinieka profesionālās kompetences pilnveidē darbam ar sociālās atstumtības riska jauniešiem ir novērojamas pieaugušo darbībā, kas saistās ar profesionālo darbu. Patstāvīgas domāšanas un darbības pamats definējams kā

personas sevis organizēšanas dispozīcijā darboties garīgi un fiziski, lai risinātu konkrētas problēmas. Lai radoši atrisinātu problēmas, šī dispozīcija spēj apvienot personas motivācijas, emocijas, spējas un profesionālo pieredzi, kā arī visas kompetences – profesionālās darbības integrējot tās vienotā gribas ierosmē un veiksmīgi realizējot savu rīcību: lemtspēju, gatavību novitātēm, gatavību grūtībām, vēlēšanos izveidot, mobilitāti, enerģiju, iniciatīvu, optimismu, sociālās saistības, atjautību, mērķtiecīgu darbību, konsekvenci, neatlaidību. Šādas kognitīvās kompetences – vispārēju inteliģenci, darbības inteliģenci, praktisko inteliģenci, garīgo elastīgumu, komplekso domāšanu, koncentrēšanos un vērīgumu, plānošanu un vadīšanu, aktīvi darbojoties un sistemātiski, izmantojot savas spējas, zināšanas, pieredzi.

Izstrādājot sociālā darbinieka profesionālās kompetences pilnveidi darbam ar sociālās atstumtības riska jauniešiem, akcentētas vairākas darbības pamatkompetences (skat. 1. tabulu), kuras var dēvēt par profesionālās kompetenču pilnveides klasēm: personālās, darbības un pārmaiņu, profesionāli metodiskās, sociāli komunikatīvās kompetences. Kopumā šīs kompetences veido metakompetences, kas uzskatāmas par pamatkompetencēm.

Galvenās problēmas, ar kurām ģimenes nonāk dienas centrā ir konflikti un vardarbība ģimenē, nespēja nodrošināt bērniem droši vidi, sociālo prasmju un iemaņu trūkums. Atstumtību veicinošs faktors ir negatīvs psiholoģiskais klimats skolā un ģimenē, psihiskās attīstības traucējumi dažādos vecumos, bērna personības iezīmes, psiholoģiskās barjeras, komunikācijas traucējumi saskarsmes procesā, vajadzības un to apmierināšanas neiespējamība un ierobežota pašizteikšanās. Kaut arī sociālā darba speciālistu skaits pašvaldībās ar katru gadu pieaug, tas joprojām nav pietiekošs, kā arī tikai nepilnai trešdaļai speciālistu ir atbilstoša izglītība. Liela daļa sociālā darba speciālistu praktizē arī nevalstiskajās organizācijās, valsts un pašvaldību sociālo pakalpojumu sniedzēju institūcijās – dienas centros, krīzes centros, ārstniecības iestādēs, probācijas dienestos, ieslodzījuma vietās, sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijās u.tml. Sociālā darba speciālistu profesionalitāte un kvalifikācija lielā mērā ietekmē dažādu iedzīvotāju grupu sociālo problēmu (atkarības no alkohola, narkotikām, vardarbības ģimenē, klaiņošanas, u.c.) risināšanas pakāpi. Īpaši aktuāli ir strādāt ar ģimenēm, kurās ir bērni – sociālo grupu, kura visbiežāk pakļauta sociālās atstumtības riskam. Ļoti būtiski, lai sociālais darbs ar ģimenēm un bērniem tiktu attīstīts tieši sociālajos dienestos, kas bieži ir vienīgā institūcija pašvaldībā, kas nodrošina šo pakalpojumu.

Sociālpedagoģijas darbības koncepcija ar sociāli atstumtiem jauniešiem *Implementation of social pedagogics concept with socially rejected youth*

Sociālā kompetence ir spēja iejusties un izprast klienta vajadzības un prasības, kā arī pārdomāt situāciju un tās priekšnoteikumus, nezaudējot pārskatu (Plaude, 2003). Sociālās kompetences gadījumā sociālais darbinieks strādā,

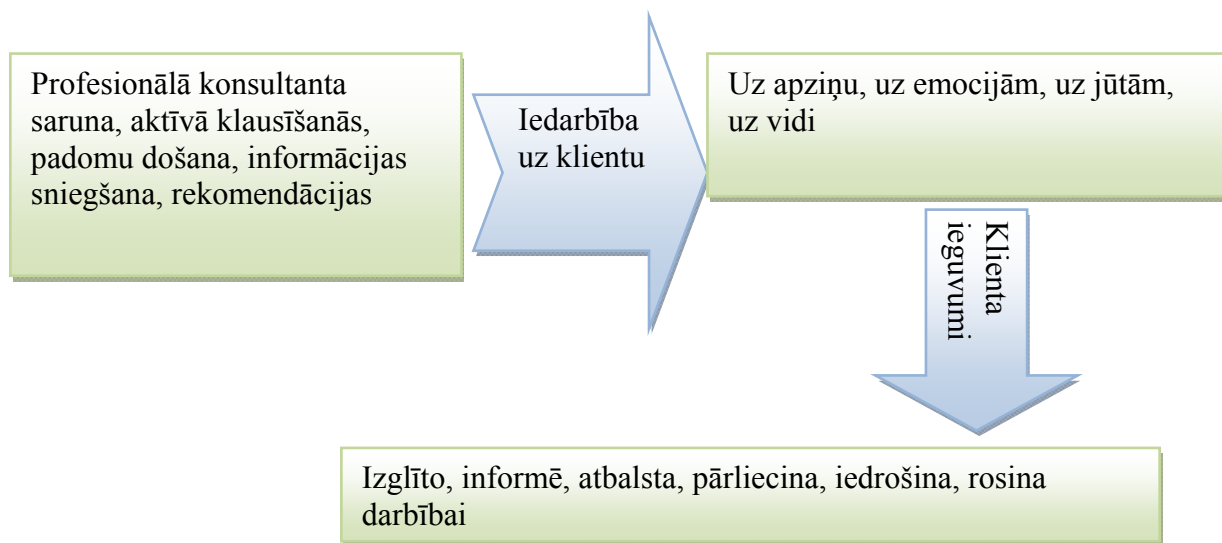
galvenokārt, ar aktuālo pieredzi. Svarīgi ir tas, kas notiek tagad un šeit. Sociālo kompetenci var apgūt studiju procesā, mācoties pēc modeļiem, pārspriežot attiecību konfliktus, asimetriskas komunikācijas struktūras un lomu sadalījumus. Tomēr pilnībā sociālā kompetence attīstās tikai profesionālajā darbā, tādēļ ir nepieciešama tālākizglītība.

Sociālpedagoģijas prakses darbības koncepciju pamatā ir profesionālās darbības formas ierosme, veicināšana un konsultācija, kas blakus mācīšanai, audzināšanai un pārvaldei pieder pie sociālās pedagoģijas pamatuzdevumiem (Plaude, 2003). Praktiskas konsultēšanas darba prakse ietver sevī daudz vairāk par informācijas sniegšanu. Tas ir process, kurā domas, jūtas, idejas un cerības nav vienīgās, ar kurām cilvēki apmainās, bet ir nepieciešams „tikt saprastam kopā” (Seden, 2005). Krievu psihologs S. Petrušins raksta, ka konsultēšanas mērķis ir palīdzēt cilvēkiem satikties ar sevi (Petrušins, 2006). Autors arī uzsver, ka problēmas rodas nevis no tā, ka cilvēks negrib kaut ko mainīt iekšējā pasaulē, bet no tā, ka pats nevar sev palīdzēt (Petrušins, 2006).

Sociālā darbinieka profesijas standartā noteiktas profesijas kopīgās prasmes nozarē, kas ietver: atbalstīt klienta spējas pielāgoties sociālajai un fiziskajai videi; veicināt klienta pašnoteikšanās spējas, pašiniciatīvu, līdzdarbību, motivāciju. Augstāk minētās profesijas standartā noteiktās kopīgās prasmes pamato sociālā darbinieka nepieciešamību veikt klientu konsultēšanu, lai sasniegtu kopējo sociālā darba mērķi, kas noteikts Latvijas Republikas „Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā” (spēkā no 01.01.2013). Sociālajā praksē konsultācija ir komunikācijas process starp konsultantu un klientu, kurā konsultants cenšas izprast klienta problēmas un sniegt klientam ierosmi un palīdzību pašpalīdzībai. Konsultants norāda uz aspektiem, kas ir būtiski problēmas risināšanā, palīdz definēt problēmsituāciju un, pamatojoties uz savām zināšanām, sniedz pārskatu par dažādu risinājuma iespēju sagaidāmajiem rezultātiem (Seidenstücker, 1980). Svarīga loma ir ne tikai konsultanta zināšanām, bet arī jauniešu attieksmei pret savu problēmu.

Zinātnieki norāda, ka konsultēšanas paņēmieni ir: saruna, aktīvā klausīšanās, pārfrāzēšana (Vilciņa, 2008). O. Galustova izdala šādas pieejas konsultēšanā: uz problēmu orientētā, uz personību orientētā, uz lēmumu pieņemšanu orientētā, uz garīgumu orientētā. Uz problēmu orientētā konsultēšana risina klientu problēmu ņemot vērā ārējos faktorus. Klients pats risina problēmu, konsultants viņu atbalsta, iesaista arī klienta ģimeni. Uz personību orientētā konsultēšana neanalizē ārējos faktorus, bet tikai iekšējos problēmas iemeslus. Tā ir psihodinamiska metode un konsultants ir profesionāls psihologs vai psihoterapeits (Galustova, 2006). Līdz ar to sociālais darbinieks profesionālajā praksē šādu pieeju neizmanto, bet, saskatot nepieciešamību sniegt šādu konsultēšanu klientam, piesaista psihologu. Uz lēmumu orientētā konsultēšanā uzmanība vērsta uz personības resursu meklēšanu un izmantošanu. Šajā konsultēšanā notiek klienta pārliecināšana lēmumu pieņemt jau pašreizējā brīdī. Uz garīgumu orientētā konsultēšanā konsultants sniedz palīdzību iekšējās

un vecumposmu krīzes gadījumā un ar to saistīto problēmu risināšanā. Arī šajā gadījumā sociālais darbinieks piesaista citus sociālā darba speciālistus vai psihologu. Konsultācijas galvenā forma ir saruna (Vilciņa, 2008). Konsultatīvās sarunas notiek ar praktiski veselīgiem cilvēkiem, kuriem ir grūtības dzīves uzdevumu risināšanā. M. Galaguzova nosauc konsultatīvās sarunas paņēmienus: emocionālā uzlādēšana, iedvesmošana, pārliecināšana (Galustova, 2006). N. Samukina raksta, ka var būt: vienas fāzes konsultēšana (ar vienu klientu); divu fāžu konsultēšana (kad pie konsultanta griežas viens no ģimenes ar cita ģimenes locekļa problēmu); trīs fāžu konsultēšana (tiek izstrādāti ieteikumi) (Samukina, 2003). Konsultēšanas metodes būtību var attēlot shematiski, kas uzskatāmībai apkopotas 1.attēlā.

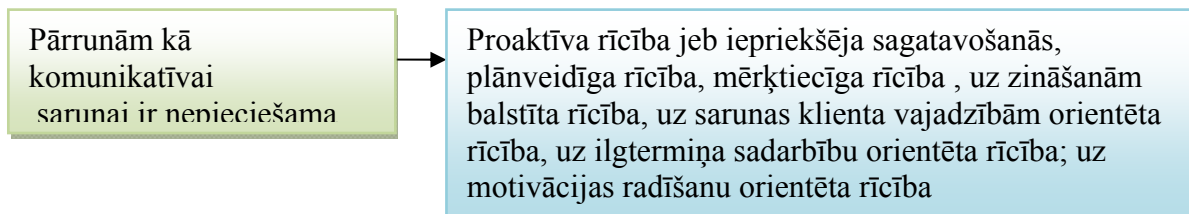
1. attēls. Konsultēšanas metodes būtība
Figure 1. The nature of consultation method

Sociālpedagoģiskajā praksē izmanto vairākas konsultāciju formas: klasiskās psihoanalītiskās koncepcijas, nedirektīvās (uz klientu orientētās) koncepcijas, piemēram, sensitīvais treniņš, tematiskā interakcija (Plaude, 2003).

Uz klientu vērsta koncepcija jeb nedirektīvās konsultācijas koncepcija balstās uz Karla Rodžersa (Carl Rogers) personības teoriju. Pašnateikšanās un pašrealizācija aizvien vairāk iegūst formu mijiedarbībā ar apkārtējo vidi. Kļūstot par personību, cilvēks uztver ierosmes un apkārtējās pasaules. Daļu no šīm ierosmēm viņš ignorē, jo tās neveido attiecības ar viņa iekšējo uztveres struktūru, tās var tikt arī noraidītas vai uztvertas sagrozītā veidā. „Psihiskā piemērošanās rodas tad, ja radies indivīda paškoncepts. Tas nozīmē, ka visa organisma fiziskā un garīgā pieredze simboliskā līmenī ir asimilēta ar konceptu par sevi.

Psihiska nepielāgošanās ir tad, ja organisms pirmsapziņas līmenī noliedz svarīgu fizisku vai garīgu pieredzi, tādējādi šī pieredze netiek simbolizēta un nav organizēta indivīda iekšējā struktūrā. Rodas psihiska spriedze, neintegrtā

pieredze rada draudus, indivīda iekšējais „es” no tās norobežojās un nocietinās” (Rogers, citēts pēc Wolf, 1983, 40.f., tulk. - I.P.). Mērķis – konsultācijas metodes vēlamais rezultāts ir cilvēka labāka pielāgošanās viņa dzīves situācijas prasībām, mainot iekšējo personības struktūru indivīda paštēla ideālā paškoncepta ietvaros. Līdz ar to konsultāciju kā komunikatīvu sarunu var attēlot shematiski, kas apkopots 2.attēlā.

2.attēls. Konsultēšanas rīcības būtība
Figure 2. The nature of consultation action

Pedagogs H. Opašovskis uzskata, ka pašreizējā sociālpedagoģijas palīdzība ir uz problēmu un konfliktu risināšanu vērsta pieeja (Opaschowski, 1996). Sociālpedagoģijas palīdzības mērķis ir sociālās atstumtības riska jauniešiem palīdzēt tikt galā ar individuālām problēmām un atrisināt grūtības.

Secinājumi *Conclusions*

Klients ir atkarīgs no palīdzības sniedzēja. Klienta jūtu atpazīšana un atspoguļošana ir viena no galvenajām tehnikām konsultēšanā. Jūtu atspoguļošana palīdz klientam labāk saprast savas bieži vien pretrunīgās jūtas un tādējādi atvieglo iekšējo konfliktu risināšanu. Lai atspoguļotu jūtas, tās ir jāatpazīst. Tāpēc svarīgi ir pievērst uzmanību ne tikai pārrunām un stāstītajam saturam, bet arī emocionālajam tonim, pozai, sejas izteiksmei. Svarīgi ir atcerēties, ka jūtas slēpjas ne tikai tajā, kas ir pastāstīts, bet arī tajā, kas netiek pateikts, tāpēc konsultantam ir jābūt sensitīvam attiecībā uz dažādiem mājieniem, noklusēšanu, pauzēm. Veiksmīgai klientu konsultēšanai pamatā ir saskarsmes un komunikācijas norise. Tās rezultātā ir iespējams sasniegt kopējos sociālā darba mērķus un veicināt klienta izklūšanu no negatīvā sociālā stāvokļa, un sociālo problēmu mazināšanos klienta tiešajā vidē. Sociālpedagoģijas konsultatīvajā darbā ar sociāli atkarīgiem jauniešiem īpaši svarīgi ir šādi aspekti: uzvedības terapeitiska konsultācija, uz klientu vērsta konsultācija, psihoanalītiska konsultācija, uz īstenību orientēta konsultācija.

Summary

In the publication there have been updated the summarized theoretical research studies in social sciences significant for the exploration of the concept of competence development that views the essence and role of cognitive approach in work with young people exposed to

the risk of exclusion. Basing on the analysis of scientific literature, there have been described teachers' social competences that are divided into pedagogical competences and the competences, which are mainly necessary in social work, as well as it is described that there is a need for instrumental, reflexive and social competence of social pedagogy in work with young people exposed to the risk of exclusion. The article views the concepts of the basic competencies, which can be called classes of competencies: personal, activities and changes, methodological and socio-communicative competences, but overall they form meta-competences. This aspect is connected with the need to integrate various approaches and to develop a handbook for work with the topical target groups of social services (from psychoactive substances and gambling abusers, victims of violence, long-term (over a year) unemployed; young people who do not study, do not work and have behavioural problems or lack basic skills for independent living; persons released from prison, minors / young parents.

In Latvia 2030 there is highlighted the basic value of Latvia - a human capital. When there is the reduction in the number of inhabitants and the population is aging, it is important not to reduce the value of the human capital base and to increase its productivity. Guidelines for the Development of Social Work is a prior long-term objective to ensure the participation of all potential human resources, particularly inhabitants exposed to poverty and social exclusion, in labour market, to improve their health, social care and social security, as well as the services and efficiency of lifelong learning system.

References

- Kristovska, I. (2005). *Tālmācības studiju atbalsta sistēmas pārvaldībā pieaugušo kompetenču pilnveidošanas procesā*. Disertācija, Latvijas Universitāte. Pieejams: www3.acadlib.lv/greydoc/Kristovskas_disertacija/Kristovska_lat.doc
- Laiveniece, D. (2003). *Valodas mācības pusaudžiem*. Rīga: RaKa
- Plaude, I. (2003). *Sociālā pedagogija*. RaKa.
- Špona, A. (2006). *Audzināšanas process teorija un prakse*. Rīga: RaKa.
- Špona, A. (2001) *Audzināšanas teorija un prakse*. Rīga: RaKa.
- Tiļļa, I. (2005). *Sociālkultūras mācīšanās organizācijas sistēma: monogrāfija*. Rīga, RaKa.39-40 lpp.
- Tiļļa, I. (2003) *Sociālkultūras mācīšanās organizācijas sistēma*. Rīga: RaKa.
- Vilciņa, A. (2008) *Konsultēšanas metodes sociālā pedagoga darbā*, Rīga: SDSPA „Attīstība”, – 81 lpp.
- Seden, J. (2005.) *Counselling skills in social work practice, 2nd Edition*: Open University Press.
- Tuning Educational Structures in Europe* <http://www.aic.lv/bologna/Bologna/Reports/projects> [skatīts 27.12.2014.].
- Geißler, K.A., Hege M. (1999) *Konzepte sozialpädagogischen Handelns. Ein Leitfaden für soziale Berufe*. Beltz: Weinheim und Basel.
- Giesecke, H. (1987) *Pädagogik als Beruf: Grundformen pädagogischen Handelns*. München: Weinheim.
- Opaschowski, H.W. (1996) *Pädagogik in der freien Lebenszeit*. Opladen.
- Seidenstücker, E. (1980) *Beratung*. In *Wörterbuch der Sozialarbeit und Sozialpädagogik*, Heidelberg: A. Schwendtke.
- Wolf, B. (1983) *Erziehungsberatung und Resozialisierung. Chancen und Möglichkeiten der Zusammenarbeit mit delinquenten Jugendlichen*. Schriftenreihe der kath. Stiftungsfachhochschule München für Studium, Praxis und Fortbildung in den Arbeitsfeldern der Sozialarbeit/Sozialpädagogik, Bd.1. Bad Heilbrunn.
- Галустова, О. В. (2006) *Психологическое консультирование*. Москва: Приор.

- Петрушин, С. В. (2006) *Мастерская психологического консультирования*. Санкт-Петербург: Речь.
- Самукина, Н. В. (2003) *Практический психолог в школе: Лекции, консультирование, тренинги*. Москва: изд. Института Психотерапии.